

Makk László mk. vezérőrnagy

A HADERŐ ÁTALAKÍTÁSA A HIDEGHÁBORÚ UTÁNI KORSZAK BIZTONSÁGI KIHÍVÁSAINAK TÜKRÉBEN

A Magyar Honvédség haderő átalakításai a rendszerváltástól a NATO-tagságig (1989-1999)

című PhD értekezés ismertetője

A szocialista ideológia megszűnésével az ideológiát alátámasztó és az ideológiát blokkszerűen védő Varsói Szerződés (VSZ) elvesztette létjogosultságát, megszűnését a tagállamok 1991. július 1-jén Prágában mondták ki.¹ A Varsói Szerződés megszűnésének következtében a Magyar Néphadsereg (később Magyar Honvédség) kikerült a VSZ katonai feladatrendszeréből, háborús alkalmazási terveiből, és az 1989. október 23-án függetlenné vált Magyar Köztársaság védelmi szervévé alakult, új, elsősorban alkotmányos ország-védelmi feladattal. Ezt, a feladatrendszerben beállt változást, valamint a haderő alkalmazásának és polgári irányításának elveit az Alkotmány is rögzítette.² Ezt követően az 1993. évi, a honvédelemről szóló CX. törvény rögzítette a honvédelem alapjait, a honvédelem irányításának elveit. A honvédelem 1993-ban jutott arra a pontra, amikor a haderő átalakítása elkezdett beleilleszkedni egy törvényileg szabályozott honvédelmi és biztonságpolitikai folyamatba, annak ellenére, hogy a folyamatban részvevő szervek közötti kapcsolatok csak az 1990-es évek második felében váltak hatékonyvá. A folyamat eredményeként a Magyar Honvédség sikeresen eljutott a Varsói Szerződéstől a NATO tagságig.

Jelen értekezés a haderő átalakításának kérdéseit vizsgálja a hidegháború utáni biztonsági kihívások tükrében. A felállított teória szerint a haderő jellemzői, mennyiségi mutatói és a biztonsági kihívások között összefüggés van. A biztonsági kihívások és azok elhárítására létrehozott katonai erő vagy más eszközök (mint például a biztonsági garanciák) között arányosság egyértelműen nem állítható fel, sokkal inkább azzal a jellemzővel vizsgálható,

---

¹ 1991. február 25-én a szervezet budapesti ülésén aláírták a VSZ katonai szervezetének 1991. április 1-jei megszüntetéséről szóló dokumentumot. Prágában, a Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácshozó Testületének ülésén a Varsóban 1955. május 14-én megkötött együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés teljes megszűnésének jegyzőkönyvét fogadták el. A dokumentumot magyar részről Antall József miniszterelnök írta alá.

² A Magyar Köztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. tv.) és annak 1989. X. 23-i hatályos szövege a következőképpen fogalmaz a 40/A. § (1) bekezdésében: „A fegyveres erők (Magyar Néphadsereg, Határőrség) alapvető kötelessége a haza katonai védelme.”

hogy milyen mértékben kerülnek lefedésre a fennálló és valós, biztonságot veszélyeztető tényezők. A biztonsági kihívások le nem fedett területei jelentik a biztonsági kockázatokat.

Az értekezésben átfogott tízéves periódus (1989-1999) egy olyan hidegháború utáni időszak, amikor a Magyar Honvédség feladatrendszere alapvetően nemzeti jellegű volt, és a feladatrendszer alapkövei az ország önálló védelmének kialakítását, az euro-atlanti integrációból adódó biztonsági környezet megteremtését, az európai hagyományos fegyverzetek csökkentését és a regionális kihívásokra adott válaszlépéseket foglalták magukba. Alapvetően ez a négy feladat határozta meg a Magyar Néphadsereg, majd a Magyar Honvédség átalakítási fázisait. Ezek a feladatok azonban a vizsgált időszakban különböző módon hatottak a haderő átalakítására. Az országvédelem alkotmányos feladata a vizsgált periódusban állandó feladatként jelentkezett, azonban a védelemhez rendelt eszközök és erőforrások kérdésében, az ország-védelmi koncepcióban és a haderő ilyen irányú átalakításában nem volt minden esetben politikai vagy politikai-katonai konszenzus. Az egységes európai biztonsági környezet kialakítása (ami alapvetően a CFE szerződésben meghatározott hagyományos fegyverzeti szintekre történő csökkentés vállalását jelentette) és ennek ellenőrzési garanciarendszerének létrehozására a nemzeti haderő kialakításának időszakára esett (1990-1994). Az euro-atlanti integrációs feladat, a békepartnerségi feladatok és a NATO csatlakozáshoz szükséges alapvető katonai képességek megteremtése alapvetően az 1994-1998 közötti időszakban jelentkezett.

Az értekezésem három alapvető folyamat vizsgálatára épül. Elsőként a NATO politikai és katonai átalakulását vizsgálja, másodsorban a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai folyamatát az 1989-1999 közötti időszakban. Harmadsorban, a magyar katonai (katonapolitikai) folyamatokat, beleértve a katonai felső vezetés értékelését és az erősödő biztonságpolitikai folyamatok és irányelvek alapján megvalósított haderő-átalakítást. Ez azért lehetséges, mert a vizsgált időszakban a három folyamatot az 1990-ben kialakított egyik külpolitikai prioritás, az euro-atlanti integráció, fogta össze, melynek keretében Magyarország 1999 márciusában az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének tagjává vált. *Az értekezésben alapvető vizsgálat tárgyát képezi, hogy ezek a folyamatok mennyire voltak szinkronban egymással, hogy a NATO által megfogalmazott politikai és katonai elvárások, esetenként követelmények milyen mélységben transzformálódtak át a magyar biztonság- és védelempolitikába, és végeredményben a nemzeti biztonság- és védelempolitikai alapelvek milyen iránymutatást adtak a haderő konkrét átalakítási lépéseinek tervezéséhez és végrehajtásához.*

Hipotézisek, módszertan

Az értekezés módszertana párhuzamos folyamatvizsgálat, elméleti analízis, a párhuzamos folyamatok egymásra hatásának és törvényszerűségeinek megállapítása, valamint annak a feltérképezése, hogy az eredetileg alapvető folyamatnak számító, a NATO politikai és katonai átalakulása milyen mértékben befolyásolta a magyar biztonságpolitikai célkitűzéseket és ezen keresztül – a haderő demokratikus civil felügyeletének elsődlegességét feltételezve – milyen irányba hatott, vagy mennyire befolyásolta a haderő átalakítását, egy új típusú, NATO követelményekhez igazodó struktúra kialakítását. Amennyiben összefüggés tételezhető fel a folyamatok egymásra hatásának vizsgálatánál, úgy az egymásra hatást elsősorban a kiszűrhető konkrét katonai követelmények azonosságának vagy eltérésének alapján kell megállapítani.

A folyamatok vizsgálatánál szükséges megjegyezni, hogy a vizsgálati időszakban született hivatalos dokumentumok elemzése a vizsgálat egyik legfontosabb területe, mert objektív következtetések levonását teszi lehetővé. Emellett, a hazai biztonságpolitikai és haderő-átalakítási folyamatok elemzését nagyban segítette az érintett döntéshozókkal való szakmai konzultáció. Ez a folyamatok kölcsönös egymásra hatásának megértését segítette elő. Ezen túlmenően fontosnak tartom megállapítani, hogy a hármas folyamat rendszer vizsgálata során a legnagyobb nehézséget az 1990-1993-as időszak jelentette, amikor a magyar biztonság- és védelempolitikai döntés előkészítő és döntéshozatali folyamatai kialakulóban voltak. A folyamatok szereplőinek (Parlament, az OGY Honvédelmi Bizottsága, a kormány, a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség és annak vezetése) hatás- és jogkörei nem voltak teljes összhangban, így a haderő átalakításának folyamata annak átláthatatlansága miatt nem volt biztosított. A döntéshozatali folyamatokban született dokumentumok, vagy azok a dokumentumok, melyek a folyamatokat vezérelték esetenként informális jellegűek voltak, ezért a kutatás során hivatalos forrásokként nem lehetett azokat előtalálni. Ez nehezítette a hivatkozásokat, a feltételezett és vélt törvényszerűségek meghatározását, a következtetések levonását.

A magyar biztonságpolitikai és katonai átalakítási folyamatok valószínűleg követő jellegűek és a vizsgált időszak alatt léteztek olyan konkrét biztonsági kihívások, amelyek azok közvetlenségét figyelembe véve közvetlenül hatottak a Magyar Honvédségben zajló átalakítási folyamatokra. Ebben a tekintetben elsősorban a balkáni háború és instabilitás rövid és hosszabb távú hatásait kell megvizsgálni. Ugyancsak elemzés tárgyát képezi a NATO-

csatlakozáshoz szükséges minimális katonai követelmények kialakítása, mivel az 1999-ben NATO taggá vált országok esetében ezek a követelmények eltérőek lehetnek.

A tízéves haderő-átalakítási folyamatot az értekezés szakaszaiban vizsgálja. Kiindulási pontnak veszi a hidegháború végére kialakult helyzetet, és három szakaszra bontja a közel egy évtizedes időszakot. Ennek megfelelően a haderő átalakítását a nemzeti biztonság- és védelempolitikai változások csomópontjaihoz és az átalakítási ciklusokhoz köti az alábbiak szerint:

- 1991-1994: az önálló nemzeti védelmi haderő kialakítása;
- 1995-1997: a haderő átszervezése a középtávú terv alapján;
- 1998-1999: a NATO csatlakozás előkészítése és a stabilizáció megkezdése.

az értekezés felépítése a következő:

BEVEZETÉS

1. A téma általános leírása
2. A tények összegzése
3. A téma fontossága
4. Hipotézisek, módszertan és várható tudományos eredmények

ÖNÁLLÓ NEMZETI VÉDELMI HADERŐ KIALAKÍTÁS

1. A NATO adaptációja a hidegháború után
2. Biztonságpolitikai változások, délszláv fenyegetettség
3. A védelmi doktrína megvalósítása, az európai biztonsághoz való hozzájárulás
4. Következtetések

A HADERŐ ÁTSZERVEZÉSE A KÖZÉPTÁVÚ TERV ALAPJÁN

1. A NATO, mint partner az európai biztonság letéteményese; új kihívások és lehetséges szövetségesek
2. Az európai biztonsági helyzet megvalósítása, erősödő NATO orientáció, a NATO tagsághoz vezető út
3. A haderő-átalakítás mennyiségi szakasza, ellentmondás a haderő nagysága és finanszírozása között, elmozdulás a NATO képességek és követelmények irányába
4. Következtetések

A NATO CSATLAKOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE, ÁTMENETI STABILIZÁCIÓ

1. A NATO bővítésre kész. Paradigmaváltás befejeződése, új kihívások

2. Szövetségi azonosulás, a NATO katonai integrációs feladatok politikai felvállalása
3. A haderő-átalakítási célkitűzések felülvizsgálata, a NATO csatlakozás előkészítése, a minőségi átalakítás szükségességeinek felismerése
4. Következtetések

BEFEJEZÉS

1. Következtetések.
2. Tudományos eredmények és felhasználási javaslatok

A disszertáció hipotézisei a következők:

1. Lehetséges komplex módon megvizsgálni a magyar haderő átalakítását a NATO átalakítási folyamat, a regionális biztonsági környezet, valamint a magyar biztonságpolitikai prioritások és célkitűzések függvényében.
2. Összefüggés van a NATO politikai és katonai átalakulása, a magyar biztonság- és védelempolitikai érdekek, valamint a haderő konkrét átalakítása között. A vázolt folyamatok egymásra épülnek, és a folyamatok összefüggéseiből törvényszerűségeket lehet levonni.
3. Törvényszerűségek állíthatók fel a haderő nagysága, struktúrája és diszlokációja és a közvetlen és közvetett biztonsági kihívások között, és várhatóan mindig a jelentősebb biztonsági kihívás élvez prioritást az átalakítás tervezése során.
4. A védelmi doktrína megvalósításán alapuló egy évtizedes haderőátalakítási erőfeszítések igazolják a katonai végrehajtásban elsőként megfogalmazott tényezők helyességét, tehát a hidegháború utáni új biztonságpolitikai helyzetben új típusú haderőre van szükség; az ország gazdasági helyzete alapvetően meghatározza a haderő nagyságát és korszerűségét (várható volt, hogy az 1990-es évek haderő átalakításai jelentős haderőcsökkentéssel járnak); valamint, hogy egy kisebb méretű haderő fenntartása is egyre költségesebb.

Az értekezésben vizsgált haderő-átalakítási periódusokat a következőképpen lehet jellemezni:

1. *Az 1990-1994 közötti időszak:* A NATO által támasztott katonai szakmai követelmények a magyar haderő tekintetében irrelevánsnak bizonyultak, és a nemzeti

védelmi stratégia gyakorlati megvalósítását átmenetileg jól szolgálta a VSZ diszlokáció megőrzését. A NATO a hidegháborút követően átalakította védelmi struktúráját, katonai képességeit, reagáló képességét fokozta és a felőrlő hadviseléshez szükséges képességeket megszüntette. Az önállóvá vált magyar haderő számára ezek a NATO elvárások nem szolgáltak referenciaként, mert Magyarország biztonsági környezetében elsősorban önálló ország védelmi képességekre volt szükség. Az önálló védelmi képességek a több katonai erő és eszköz meglétét feltételezték, ami a hidegháborús hadsereg részleges megőrzését legitimizálta. A magyar haderőt védelmi jellegűvé kellett alakítani, ami kihatott nagyságára, szervezetére, eszközeinek módosítására, a haderő készségi állapotára, valamint a mozgásítás ütemére és mértékére. A NATO által kialakított védelmi képességek (reagáló, fő védő erők, kiegészítő erők), csak az 1990-es évek végére váltak relevánssá Magyar Honvédség részére. Ebben az időszakban a délszláv háború és fenyegetettség első számú tényezővé lépett elő és alapvetően ez vezérelte az önálló védelmi képességek létrehozását, a haderő átalakításának követelményrendszerét.

2. Az 1995-1997 közötti időszak: 1994-ben a NATO Békepartnerségi Programba való becsatlakozás és a NATO-val közös műveleti részvétel már NATO orientációt adott a haderő átalakításához, amely képességeket elsősorban a békeműveletekben, a kutatásmentés során és a humanitárius műveletekben kellett alkalmazni. A missziós katonai részvétel, a PfP tevékenységgel elindított képességfejlesztés és a befogadó nemzeti támogatás követelményei által a NATO katonai követelmények kezdtek relevánssá válni. A haderő konkrét átalakításában ezek a követelmények még nem jelentek meg átfogóan, mivel a haderő feladatrendszere továbbra is elsősorban a regionális veszélyhelyzet elhárításán alapult. Az euro-atlanti orientáció csak kisebb mértékben befolyásolta a haderő képességeinek a kialakítását és a haderőn belül tapasztalható működési anomáliák tovább tudatosították a politikai és katonai vezetésben, hogy a haderő nagysága, feladatrendszere, valamint képességei és az ország gazdasági lehetőségei között az előző ciklusban kialakult ellentmondás megmaradt. A haderő átalakításának szempontjából alapvető fontosságú volt 1995-ben a tíz éves átalakítási terv elfogadása, amelyet azonban módosítani kellett, mivel az egyidejűleg nem vette figyelembe a haderő valós, NATO orientált átalakítási követelményeit és a jelentős költségekkel járó missziós tevékenység még nyilvánvalóbbá tette, hogy a korszerű képességek kialakítását és azok műveleti alkalmazását a rendelkezésre álló

költségvetési keretből lehetetlen finanszírozni. Ez nem utolsó sorban ismételten a haderő jelentős csökkentését vonta maga után.

3. *Az 1998-1999 közötti időszak:* A NATO tagság közeledtével és a csatlakozáshoz szükséges minimális katonai követelmények teljesítésével a NATO-követelmények mind meghatározóbbá váltak. A Magyar Honvédség képességei jelentős eltérést mutattak a szövetségesi követelményektől, amelyek teljesítését és a haderő teljes integrálását tovább nehezítette, hogy a katonai vezetés a haderő tömeges és átfogó átalakítást és modernizációját tervezte és a NATO védelmi tervezési folyamatában az ország rendkívül ambiciózus felajánlásokat tett. A gyakorlatban a NATO elvárások két területen érvényesültek a haderő átalakítása során, a befogadó nemzeti támogatási képesség további erősítésében, valamint a missziókban résztvevő alakulatok hadrafoghatóságában és vezettségében. A stabilizációs intézkedések eredményeként 1998 végére, a NATO műveletekre alkalmas elemek száma növekedett, a Magyar Honvédség harcoló elemeinek létszáma jelentősen csökkent. Ennek ellenére a NATO kompatibilis elemek nem képeztek kritikus tömeget a haderő átfogó NATO orientált átalakítása szempontjából. Erre az időszakra sem sikerült a haderő nagysága, feladatrendszer, képességei és a Magyar Honvédség költségvetése közötti ellentmondást feloldani, ezért az időszak végén a kormányzat a haderő további jelentős csökkentését tűzte ki célul.

Tudományos eredmények

1. Újszerűen, komplex módon elemeztem a NATO 1989-1999 közötti átalakítási folyamatát és az abból eredő politikai és katonai követelményeket, a hazai és nemzetközi biztonságpolitikai tényezőket, valamint a Magyar Néphadseregben és a Magyar Honvédségben megvalósult konkrét haderő átalakítási lépéseket. Bizonyítottam, hogy az elemzett folyamatrendszerben a NATO-csatlakozás közeledtével nagyobb korreláció mutatható ki a folyamatok között, valamint, hogy ezáltal a nemzeti biztonság- és védelempolitikai döntési mechanizmus is szabályozottabbá vált.
2. Bizonyítottam, hogy a közvetlen katonai veszélyek, és azoknak a politikai és katonai döntéshozatalra gyakorolt befolyásuk sokkal közvetlenebbül hatnak a haderő mindenkori állapotára és átalakítására, mint az indirekt biztonsági célok vagy kihívások. Az általános európai trendekkel szemben a magyar haderő létszámának

megőrzése ellentétes tendenciának bizonyult, ezzel determinálta az átalakítási kísérletek irányait is.

3. Bizonyítottam, hogy a védelmi doktrína megvalósításán alapuló egy évtizedes haderő-átalakítási erőfeszítések igazolják a katonai végrehajtásban először 1989-ben megfogalmazott tényezők helyességét. Azonban a kiindulási alapvetések a regionális és kontinentális biztonsági környezetben beállt pozitív változásokkal, valamint a NATO tagságot követően nem kerültek módosításra, mivel a katonai oldal továbbra is az 1990-es évek elején szükségessé vált átalakítási irányok elsőbbségét vélte elfogadhatónak.

Budapest 2008 április 25

Makk László mk. vörgy.